

Неолитические памятники вблизи с. Кудлаевка на Десне

Резюме

В окрестностях сел Кудлаевка и Дегтяревка Мезинского района Черниговской области на песчаных возвышениях в пойме Десны обнаружено несколько стоянок эпохи неолита. Наиболее значительные среди них по количеству инвентаря — в урочище Стрелица и у оз. Иванцево. Собранная коллекция кремневых изделий состоит из нуклеусов, ножевидных пластин, скребков, неоконченного наконечника копья. По технике обработки кремня и находкам отдельных обломков глиняной посуды стоянки относятся к культуре ямочно-гребенчатой керамики.

В. Г. ЧУБАТЕНКО

Поселення епохи неоліту — енеоліту в с. Успенка на Дніпрі

Останнім часом у вивченні пам'яток неоліту і мідного віку Подніпров'я досягнуто значних успіхів. У Середньому Подніпров'ї, зокрема, знайдено чимало поселень дніпро-донецької і середньостогівської культур, таких, як Бузьки, Мутихи, Пищики, Коробівка, Дерейвка, Івки та ін. Особливо важливе значення для вивчення історії населення і хронології культур мають багатшарові поселення. Одним з таких є пам'ятка поблизу с. Успенка Онуфрієвського району Кіровоградської області, відкрита у 1959 р. під час розвідувальних робіт Дніпродзержинською експедицією * ІА АН УРСР.

Поселення знаходилося на підвищенні в урочищі Карганка, в 1 км на північний захід від с. Успенка, серед великої заплави правого берега Дніпра. Підвищення площею 7500 м² піднімалося над рівнем лугу до 1 м. Східна частина поселення дуже розвіяна. В 1960 р. на краю видуву проведено невеликі розкопки **, розкрито 127 м².

У результаті цих робіт вдалося простежити таку стратиграфію (рис. 1): 1) орний шар (0—0,2 м); 2) сірий пісок-перевій (0,2—0,4 м); 3) темний супісок (0,4—0,7); у центральній частині розкопу під шаром темного супіску виявлено скупчення черепашок (0,7—0,8 м); 4) світла материкова глина починалася на глибині 0,8 м.

Досліджено два культурні горизонти, що залягали в шарі темного супіску і черепашковому скупченні.

Перший, енеолітичний, горизонт залягав на глибині 0,3—0,5 м в основі сірого і верхній частині темного шару. Тут зібрано основну масу знахідок доби енеоліту (близько 75%), а також незначну кількість неолітичної кераміки. Другий, неолітичний, шар залягав на глибині 0,5—0,8 м. Він являв собою скупчення темного піску значної щільності. Більшість знахідок епохи неоліту (80% всієї неолітичної кераміки) зібрана в шарі темного супіску і скупченні черепашок.

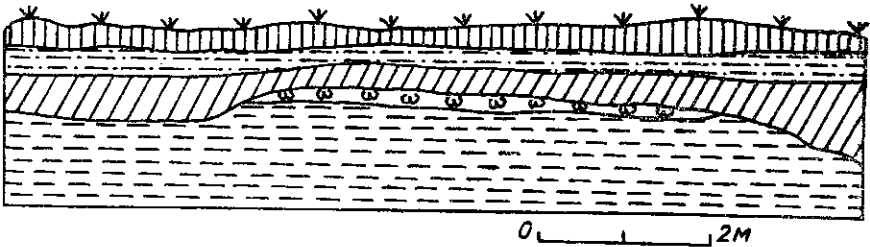
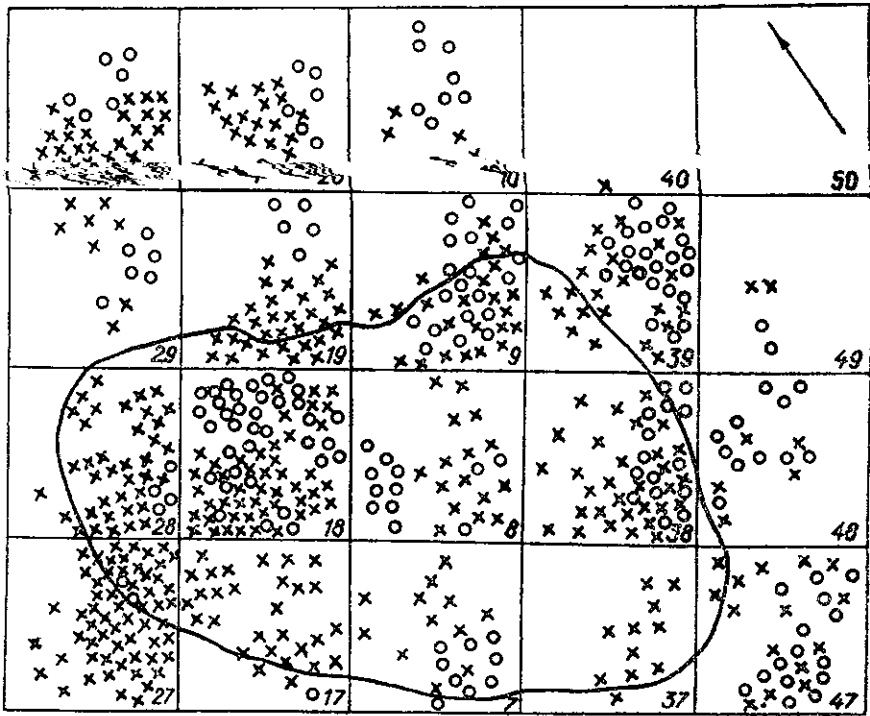
Крім стратиграфії у заляганні неолітичного і енеолітичного матеріалу відзначається планіграфія. Основна маса енеолітичної кераміки була зосереджена в східній частині розкопу, а неолітична — переважно в скупченні черепашок і західній частині поселення (рис. 1). Всього на поселенні зібрано більше тисячі знахідок.

Нижче переходимо до характеристики матеріалів неолітичного і енеолітичного шарів поселення.

Неолітичний шар. У центральній частині розкопу, на глибині 0,7 м, знайдено велике скупчення черепашок овальної форми розміром 4××7 м і товщиною 10 см. На шарі черепашок лежало 13 каменів, оче-

* Начальник експедиції Д. Я. Телегін.

** Розкопки проводила В. В. Скиба.

- x 1
 ○ 2
 3
4
- 5
6
7
○ 8

Рис. 1. План і розріз розкопу:
 1 — неолітична кераміка; 2 — енеолітична кераміка; 3 — орний шар; 4 — сірий пісок-перевій; 5 — темний супісок; 6, 8 — скупчення черепашок; 7 — світла материкова глина.

видно, принесених мешканцями поселень з господарськими цілями. В південно-західній частині розкопу, на глибині 0,8 м, зафіксована зольна пляма овальної форми товщиною 0,15 м і довжиною 0,5 м, очевидно, рештки вогнища відкритого типу. Крем'яний матеріал представлений досить слабо. Виявлено лише вісім кременів невеликих розмірів. Серед них скребок на відщепі округлої форми і ретушований з усіх боків, кінцевий скребок на подовженій пластині з округлим краєм, ножеподібні пластини невеликих розмірів, тонкі, інколи з боковою ретушю (рис. 2, 2—5, 7). Крем'яна сокира сірого і коричневого кольору. Крем'яні знаряддя, виявлені в Успенці, знаходять аналогію серед виробів із неолітичного поселення в Бузьках¹.

Неолітична кераміка становить основну масу знахідок шару — 659 фрагментів. Посуд виготовлявся з глиняного тіста зі значними домішками трави або піску. Знайдено фрагмент горщика, в тісті якого є домішка графіту. Посуд має жовтуватий колір, зовнішня поверхня його рівно згладжена. За формою неолітична кераміка не однакова: тут трапляються гостродонні і плоскодонні горщики. Всього знайдено вісім

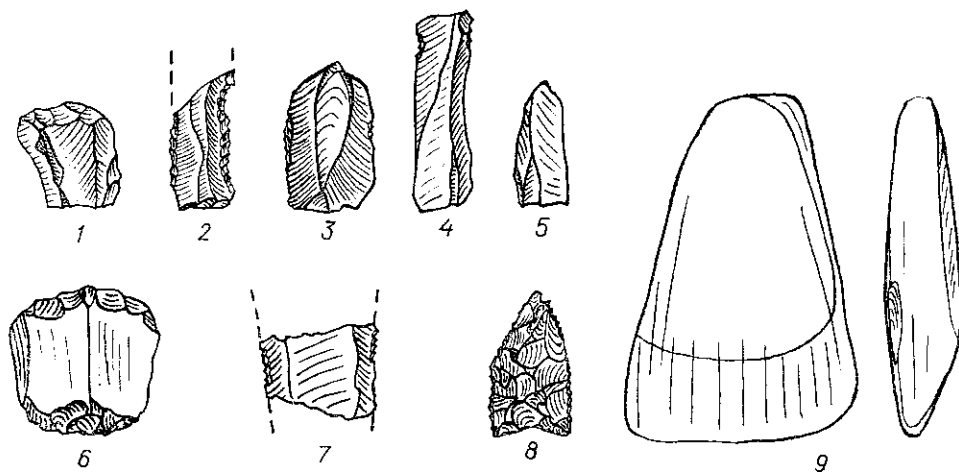

Рис. 2. Крем'яні вироби (1—8) та кам'яна шліфована сокира (9) з неолітичного (2—5, 7) і енеолітичного (1, 6, 8, 9) горизонтів поселення.

плоских і два гострих денця. Плоскодонні горщики виготовлено з грубого тіста з домішкою трави. Денця досить товсті, 15—20 см в діаметрі, одне з плоских денць належало тонкостінній посудині, воно менше за інші (8 см в діаметрі) і прикрашене прокресленими лініями, в той час як всі інші плоскі денця прикрашені дрібнозубою гребінкою (рис. 3, 6). Орнамент вкривав всю поверхню горщиків. Гостродонний посуд виготовлено з добре відмуленої глини з домішкою піску. Стінки горщиків тонкі; одне денце яйцеподібної форми, повністю вкрите горизонтальними рядами наколів. У іншого помітні сліди переходу до плоского дна. Прикрашене воно лініями наколів, що сходяться до центру денця (рис. 3, 9). Форма вінець теж різна. За товщиною вони не виділяються від стінок. Край рівно зрізаний або заокруглений. Серед 36 фрагментів вінець можна виділити кілька груп: 1) дев'ять фрагментів невеликих, трохи відігнутих, слабо профільованих вінець. По них йдуть горизонтальні ряди гребінцевого штампа або наколів (рис. 3, 3, 4). Трапляються ряди гребінцевого штампа і на внутрішній поверхні вінець. У тісті переважає домішка піску; 2) вісім фрагментів високих вінець, прикрашених рядом круглих, іноді наскрізних наколів. Вище і нижче наколів йде ряд гребінцевого штампа. В тісті переважає домішка піску (рис. 3, 1, 2); 3) десять фрагментів прямих вінець. Під краєм знаходиться ряд наскрізних проколів, а нижче — орнамент з прокреслених ліній, або оздоблені рядом продовгуватих наколів. У тісті є домішка трави; 4) п'ять неорнаментованих невисоких вінець з трохи відігнутих потовщеним краєм (три фрагменти) або прямі, навкіс зрізані всередину (два фрагменти).

Крім того, серед знахідок виділяється великий фрагмент вінець від горщика зі слабо профільованим тулубом, прикрашений відбитками дрібнозубої гребінки. У тісті помітна домішка графіту.

Вінця і стінки горщиків прикрашено кількома типами орнаменту, переважають накольчастий (28%), прокреслений (18%) і гребінцевий (14%). Крім того, трапляються інші типи орнаменту — насічки, ямки (4%). Третя частина фрагментів орнаменту не має.

Гребінцевий штамп дрібнозубий, наколи підтрикутної форми, рідше вони розміщені окремо і за формою наближаються до овала.

У більшості випадків орнаментована вся поверхня горщика: від вінець до денця. Мотиви візерунка досить одноманітні. Дрібнозуба гребінка, наколи і лінії частіше опоясують горщик паралельними рядами або ці ряди розміщені у вигляді ялинки чи створюють діагоналі.

За формою й орнаментом неолітична кераміка з поселення поблизу с. Успенка аналогічна виявленій в Бузьках, Пищиках, Оленках та ін.²

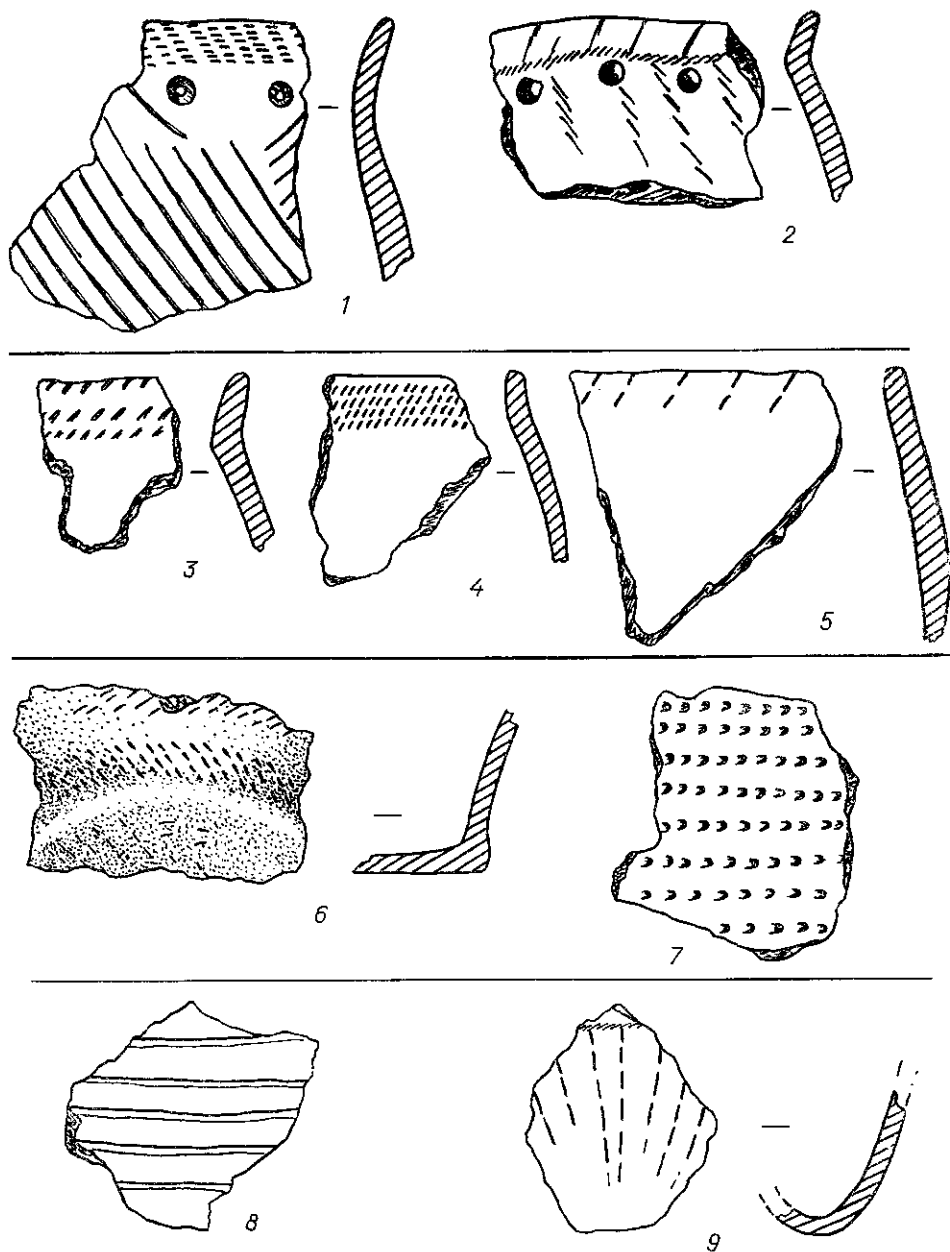

Рис. 3. Неолітична кераміка дніпро-донецької культури нижнього шару поселення.

Енеолітичний шар. Крем'яний матеріал шару епохи міді представлений лише чотирма ножеподібними пластинами і наконечником стріли трикутної форми з виїмкою біля основи, обробленим двобічною ретушню (рис. 2, 8). Речі виготовлено зі світлого, прозорого кременю.

У квадраті 47 на глибині 0,7 м, безпосередньо на шарі черепашок, трапилося тесло (рис. 2, 9) довжиною 7 см, ширина леза 4,7 см. Лезо асиметрично зашліфоване. На обушку не помітно слідів ударів, можливо, воно використовувалося оформленим в якусь оправу.

Енеолітична кераміка (224 фрагменти) досить однорідна. Це пористі, зі значною домішкою у тісті товчених черепашок черепки. Кераміка товстостінна, судячи за вінцями і стінками, горщики були великих розмірів й округлі за формою. Дно, очевидно, було округле або гостре.

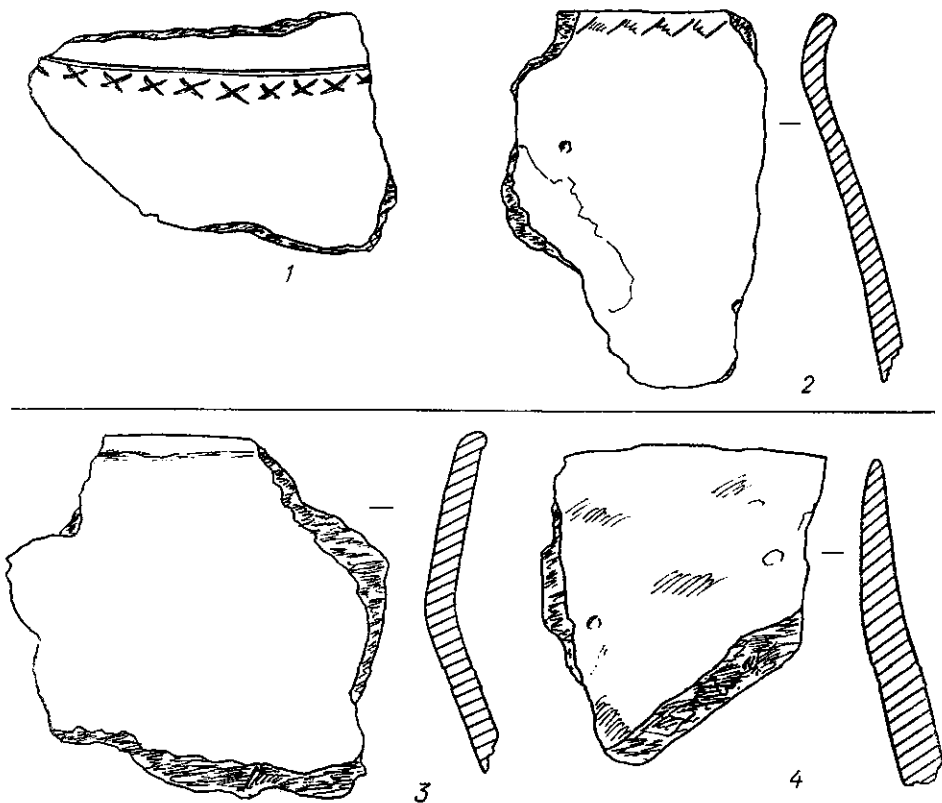

Рис. 4. Енеолітична кераміка середньостогівської культури верхнього шару поселення.

Вінця високі, прямі, косо зрізані по краю або відігнуті трохи назовні, з різким зломом тулуба. Посуд неорнаментований, за винятком кількох фрагментів вінець та стінок, по краю яких іде прокреслений орнамент зигзагоподібних ліній (рис. 4, 1, 2). Як крем'яний матеріал, так і кераміка з Успенюк дуже близькі матеріалам, виявленим у Деревці³.

На основі розглянутого матеріалу можна зробити висновки, що неолітичний матеріал має певні аналогії серед пам'яток черкаської групи дніпро-донецької культури. Основним типом глиняного посуду тут є горщик. Поруч з гостродонними формами посуду з'являється плоскодонний, співіснування гостро- і плоскодонного посуду простежується також на поселеннях Бузьки, Мутихи. Більшість посудин має прокреслений або прогладжений орнамент, що є, можливо, наслідком культурних взаємозв'язків дніпро-донецьких племен з населенням правобережних землеробських культур.

При виготовленні енеолітичної кераміки значну роль як технічна домішка відіграють товчені черепашки. Горщики мають високі вінця, прямі, трохи звужені чи відігнуті назовні. Дно гостроконічне.

Стратиграфічні умови залягання матеріалів на поселенні в Успенці свідчать про те, що тут відбулися зміни складу культури, коли середньостогівські племена витіснили дніпро-донецьке населення. Культурні контакти названих племен мали, однак, характер поступової асиміляції дніпро-донецької культури середньостогівською. Про це свідчить наявність кераміки з дніпро-донецькими рисами (слабе профілювання вінця), так із середньостогівськими — пориста маса, розміщення орнаменту лише в верхній частині горщика (рис. 3, 5; 4, 2).

В. Г. ЧУБАТЕНКО

Поселения эпохи неолита—энеолита в с. Успенка на Днепре

Резюме

В статье дается публикация материалов одного из двухслойных поселений неолита — меди у с. Успенка Кировоградской области. Автор приводит данные стратиграфии поселения и описывает материалы днепро-донецкой культуры эпохи неолита и средне-стоговской культуры медного века.

Культурные слои неолита и энеолита датируются IV—III тыс. до н. э.

¹ Телегин Д. Я. Дніпро-донецька культура. — К., 1968, с. 83—88.

² Там же, рис. 32—34.

³ Телегин Д. Я. Середньостогівська культура епохи міді. — К., 1937, рис. 24, 27, 39.